

УДК 37.015

КУМΠΑН Олена Олександрівна,
старший викладач кафедри іноземних мов, Льотна
академія Національного авіаційного університету

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЗАГАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

В даній статті аналізуються наукові дослідження з проблематики професійного самовизначення, в яких детермінується поняття професійного самовизначення, визначається його зв'язок з загальним життєвим самовизначенням особистості. Визначаються психологічні та соціальні умови реалізації процесу самовизначення в професійній діяльності, етапи професійного самовизначення як складного динамічного процесу, що триває протягом всієї професійної діяльності особистості. Зазначається, що успішне та усвідомлене самовизначення в професійній сфері є однією з основних умов успішної професійної діяльності.

Ключові слова: професійна самореалізація, професійне самовизначення, самоактуалізація, суб'єкт професійної діяльності, становлення особистості, мотивація.

Постановка проблеми. Тривалий час проблема професійного самовизначення не розглядалася самотійно, але ототожнювалася із соціальним замовленням суспільства, що стосувалося підготовки фахівців конкретних галузей. На сьогодні значення професійного самовизначення набуває все більшої актуальності.

В останні роки переважна більшість вчених доходять до висновку про необхідність виділення етапів або ж стадій професійного самовизначення особистості, оскільки цей процес не зводиться лише до здійснення акту вибору певної професії, а триває впродовж всього життя людини. Адже узгодження особистісних і професійних потреб особистості охоплює весь період трудової діяльності людини, що свідчить про незавершеність професійного самовизначення особистості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема самовизначення та вибору особистості аналізується в працях Б.Г. Ананьєва, Л.А. Коростильової, А.В. Петровського, С.Л. Рубінштейна, Н.Р. Хакімової. Існує безліч різних підходів до проблеми самовизначення, однак поряд з цим слід виділити підхід, до якого звертаються частіше, ніж до інших. Це модель М.Р. Гінзбурга, в якій самовизначення розглядається як феномен ціннісно-сміслового походження і представляє собою активне визначення своєї позиції по відношенню до соціально значущих цінностей, до умов життєдіяльності в суспільстві.

Є. Климов визначає професійне самовизначення як важливий і обов'язковий етап цілісного професійного розвитку особистості. Вчений експериментально доводить, що самовизначення – це не одноразовий акт вибору, а низка рішень упродовж усього віку людини, які обумовлені способом його життя [3, с. 55].

Б. Ананьєв розглядає проблему вибору у контексті життєвого шляху особистості. Життя людини поділяється ним на дві фази: підготовчу (виховання і освіта) та основну (самостійне життя у суспільстві). Автор також зазначає, що «вибір професії, ціннісна орієнтація на ту чи іншу сферу суспільного життя, ідеали – все це окремі моменти, які характеризують початок самостійного життя у суспільстві. Перш за все, воно є старт самостійної професійної діяльності» [1].

Метою статті є дослідження етапу професійного самовизначення, що характеризується як початкова умова генезису самореалізації; визначення умов для його реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для більшості людей основою розвитку особистості в зрілому віці стає професійна діяльність. Як зазначає Е.Ф. Зеєр, визнання особистісно-утворюючої функції провідної діяльності неминуче приводить до виділення в

безупинному процесі становлення особистості періоду, пов'язаного з вибором, підготовкою до виконання і виконанням дорослою людиною одного типу діяльності – професійної [9, с. 30].

У процесі професійної діяльності особистості здійснюється її професійна самореалізація. Так, дослідження російського психолога Є. Максимової показало, що в структурі важливих орієнтацій професійна діяльність може бути: а) головним сенсом існування, б) вагомим компонентом, в) периферичним компонентом [7].

Професійна самореалізація особистості детермінована ціннісно-сенсовими, інтелектуальними та мотиваційними особливостями особистості. Професійна самореалізація включає в себе такі узагальнені характеристики, як професійний розвиток; професійні досягнення; затребуваність професійних знань та професійного досвіду тощо. [8].

Професійна самореалізація особистості на її життєвому шляху передбачає наступні етапи: 1) професійне самовизначення (вибір виду та спрямованості діяльності); 2) становлення в обраній професії; 3) професійний ріст і розвиток професійної компетентності.

Необхідно відзначити, що людина періодично уточнює, коригує хід своєї самореалізації, повертаючись до того чи іншого її етапу.

Передумови самореалізації як початкові умови генезису самореалізації, що визначають її перший етап – професійне самовизначення, вже досить стійкі в учнів ліцеїв, училищ і тим більше студентів першого і другого курсів вузів.

Етап становлення в професійній сфері життєдіяльності характеризується усвідомленням особистістю власного об'єктивного і реального розвитку професійних якостей. Якщо на етапі самовизначення в результаті переважання відповідних мотиваційно-сміслових зв'язків превалює мотив «хочу», то на етапі становлення – мотив «можу», після якого слідує мотив «треба».

Етап професійного зростання передбачає розвиток професійної компетентності і подальшу адаптацію вже не себе до професії, а професії до себе [9].

На наш погляд, етап професійного самовизначення є чи найважчим та найважливішим у процесі професійної самореалізації особистості. Саме на цьому етапі відбувається ретельний аналіз особистих можливостей, амбіцій та прагнень; ставляться цілі та визначаються шляхи їх реалізації. Загалом, суспільний попит та престиж тієї чи іншої професії являються ваговими чинниками, що впливають на вибір професії. Професійне самовизначення є важливою характеристикою соціально-психологічної зрілості людини, її потреб в самореалізації і самоактуалізації.

У словнику-довіднику за редакцією Горностая П.П., Титаренко Т.М. самовизначення трактується як – «усвідомлюваний вибір позиції в життєвій ситуації або життя в цілому. Виражене ставлення до чогось або когось» [6; 109].

Професійне самовизначення сучасної особистості щільно пов'язане із загальним життєвим самовизначенням особистості, на яке суттєво впливає на навколишнє соціальне середовище і необхідність активної життєвої позиції людини. К. Платонова, відомий вчений у галузі професійного розвитку людини, стверджує, що процес розвитку суб'єкта професійної праці тісно пов'язаний зі становленням її професійного самовизначення. Останнє ж є критерієм успішності початкового етапу професійного розвитку особистості [3, с. 106].

Професійне самовизначення – це складний динамічний процес орієнтації особистості у професійно-трудоному середовищі, розвитку та самореалізації духовних і фізичних можливостей, формування адекватних професійних намірів і планів, реалістичного образу себе, як професіонала [9].

Професійне самовизначення особистості, як процес складний тривалий і динамічний, займає весь процес професійної самореалізації

Самовизначення передусім включає вибір професії. На цьому етапі превалює блок «хочу» (інтереси, бажання, потяги, автентичність), оскільки тільки так – за допомогою мотиваційно-сміслових і ціннісно-сміслових зв'язків, проводиться побудова професійної

перспективи самою особистістю. У разі превалювання блоку «треба» при виборі майбутньої професії перевага віддається повинності, соціальному запиту, тобто думок інших осіб (батьків, родичів, друзів, однолітків та ін.) або орієнтації на престижні професії без урахування своїх інтересів і схильностей. І тоді труднощі починають виникати в ході самореалізації особистості вже на першому етапі – етапі самовизначення і переносяться на наступні етапи [9].

Аналіз професійного самовизначення не може бути достатньо повним без дослідження такого важливого аспекту самовизначення як самовизначення професіонала, що, власне, містить професійний вибір, вибір позиції серед можливих професійних позицій, способу самореалізації. В підсумку, будь-яке самовизначення, в тому числі і професійне, являється особистісним, пов'язаним з ціннісно-смысловими структурами особистості.

Л.А. Коростильова крім первинного професійного самовизначення визнає можливим повторне самовизначення (одержання другої спеціальності), яке є досить характерним для клієнтів служби зайнятості, сприяючи їх більш успішному працевлаштуванню, і має свої відмінні закономірності, що вимагають окремого розгляду. У ході професійного самовизначення, вибору професії може виникнути певне протиріччя між реальними установками вибору професії і наступними устремліннями в плані визначення подальших реальних життєвих перспектив [4].

До зміни професії більш схильні люди з адаптивною мотивацією професійного вибору, високими комунікативними здібностями, розвинутим абстрактним мисленням, автономні, самостійні і незалежні в соціальній поведінці, сприйнятливі до нових ідей і змін [11].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Професійне самовизначення особистості являє собою складний динамічний, багатофакторний процес. Воно не зводиться виключно до акту вибору професії, виступаючи як змістовий процес розвитку особистості. Ядром професійного самовизначення є свідомий вибір професії з урахуванням власних особливостей та можливостей, вимог професійної діяльності та соціально-економічних умов.

Таким чином, професійне самовизначення особистості є одночасно процесом і результатом її загального професійного розвитку як суб'єкта майбутньої професійної діяльності.

Психологічними умовами реалізації процесу професійного самовизначення виступають: узагальнена характеристика особистості, особливості системи ціннісних орієнтацій особистості, мотивація професійного вибору, здібності та вміння, прагнення та власне бачення перспектив розвитку, визначні риси характеру, темперамент.

Соціальними умовами вважаються такі, що визначають напрямки розвитку суспільства в цілому, а саме: технологічний розвиток, соціальні потреби, міжнародні зв'язки.

Професійне самовизначення є критерієм успішності початкового етапу професійного становлення особистості, професійного росту і розвитку професійної компетентності.

В процесі здобуття професійної освіти реалізується кінцевий етап професійного самовизначення паралельно з початковим етапом професійного становлення. Зазначимо, що предметом подальшого дослідження є процес професійного становлення особистості в умовах вищого навчального закладу.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. М.: Наука, 1977. 380 с.
2. Зеер Э.Ф. Психология профессий: Учебн. пособие. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Академический Проект, Фонд «Мир», 2005. 336 с.
3. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения: учеб. пособ. [для студ. вузов] / Е.А. Климов. Ростов на Дону: Феникс, 1996. 512 с.
4. Коростильова Л.А. Психология самореализации личности. СПб., 2005. С. 194. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://psih.pp.ua/p162_психология_самореализации_личности_2003.html

5. Кулаков Р.С. Професійне самовизначення особистості: критерії та показники її сформованості в ранній юності/ Р.С.Кулаков // Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України/ За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Вип. 8. Кам'янець-Подільський: Аксиома, 2010. С. 555–564.
6. Психологія особистості: Словник-довідник / За редакцією П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. К.: Рута, 2001. 320с.
7. Сафронова О.В. Проблема самоактуализации личности в психолого-педагогической литературе: Текст /О.В. Сафронова // Вестник ЧГПУ. 2011. №1. С.132-139.
8. Семенухин П.Ю. Психологические детерминанты профессиональной самореализации личности лидера : дис. канд. психол. наук : 19.00.01 / Семенухин Павел Юрьевич. Новосибирск, 2008. 156 с.
9. Синякова В.Б. Професійне самовизначення особистості [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://kyivobl.man.gov.ua/zakhody/Poradi_psihologa/PROFESIJNE_SAMOVIZNACHENNJA_OSOBISTOSTI/
10. Тичина І.М. Професійний вибір як життєвий вибір суб'єкта професійної діяльності / І.М. Тичина // Актуальні проблеми діяльності психологічної служби системи освіти / Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 11-12 квітня 2006 р. Суми, 2006. – С. 112–115.
11. Хакимова Н.Р. Профессиональное самоопределение личности и психологические условия его реализации в ситуации смены профессиональной деятельности: автореферат дис. канд. психол. наук: 19.00.01/ Хакимова Нурия Равильевна. Кемерово, 2005. 179 с. / Научная библиотека диссертаций и авторефератов [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/professionalnoe-samoopredelenie-lichnosti-i-psikhologicheskie-usloviya-ego-realizatsii-v-sit#ixzz5R0jhZWv6>

References

1. Ananyev, B.G. (1977). O problemax sovremennogo chelovekoznanija [*About the problems of human study*]. Moscow, Nauka, 380p. [in Russian].
2. Zeer, E.F. (2005). Psixologiya professij [*Psychology of professions*]. Uchebn. posobie, pererab i dop [Study guide, 3d revised edition], Moscow, 336p. [in Russian].
3. Klimov E.A. (1996). Psixologiya professionalnogo samoopredeleniya [*Psychology of professional self-determination*]. Uchebn.posob [dlya stud.vusov] [Study guide [for high school students]. Rostov-on-Don, 512 p. [in Russian].
4. Korostylova, L.A. Psixologiya samorealizaciyi osobystosti [*Psychology of a personality's self-realization*]. [in Ukrainian]. [Online web-resource]. – Available at: http://psih.pp.ua/p162_psihologiya_samorealizaciyi_osobystosti_2003.html.
5. Kulakov, R.S. (2010). Profesijsne samovyznachennya osobystosti: kryteriyi ta pokaznyky yiyi. sformovanosti v rannij yunosti [*An individual's professional self-determination: criteria and descriptors of its competency in the early youth*]. Problemy sychasnoyi psyhologiyi: zbirnyk naukovykh prats [Problems of modern Psychology: a collection of scientific works], Kamjanets-Podilskyi, Aksioma, issue no.8, pp. 3-19 [in Ukrainian]. Psixologiya osobystosti [Psychology of a personality].
6. Slovnyk-dovidnyk [Glossary], edited by P.P. Gornostay, T.M. Ty`tarenko. Kyiv, 2001, 320 p. [in Ukrainian].
7. Safronova, O.V. (2001). Problema samoaktualizacii lichnosti v psixologo-pedagogicheskoy literature [*The problem of a personality's self-actualization in the psychological pedagogical literature*]. Vestnik ChGPU [Bulletin of ChSPU], №1, p.132–139 [in Russian].
8. Semenuhin, P.Yu. (2008). Psixologicheskie determinanty professionalnoj samorealizacii lichnosti lidera [*Psychological determinants of leader's personality professional*

self-realization]. Dis. kand. psihol. Nauk [Cand. Sc' {Psychology}dissertation]: 19.00.01. Novosibirsk, 156 p. [in Russian].

9. Snyakova V.B. Profesijne samovyznachennya osobystosti [Personality's professional self-determination]. (in Ukrainian). [Online web-resource]. – Available at: http://kyivobl.man.gov.ua/zakhody/Poradi_psihologa/PROFESIJNE_SAMOVIZNACHENNJA_OS_OBISTOSTI/.

10. Tychyna, I.M. (2006). Profesijnyj vybir yak zhyttyevyj vybir subyekta profesijnoyi diyalnosti [*Professional choice as a life choice of the professional activity subject*]. Aktualni problemy diyalnosti psychologichnoyi sluzhby systemy osvity: materialy Vseukrayinskoji naukovopraktychnoyi konferenciyi [Actual problems of the educational system psychological service activity]. 11-12 April p.112-115 [in Ukrainian].

11. Xakimova, N.R. Professionalnoe samoopredelenye lichnosti i psixologicheskie usloviya ego realizacii v situacii smeny professionalnoj deyatel'nosti [An individual's professional self-determination and psychological conditions for its realization in the situation of the profession change]. Avtoreferat dis. kand. psihol. nauk [Abstract of the Cand. Sc' {Psychology}dissertation]: 19.00.01. Kemerovo, 2005. Nauchnaya biblioteka dissertacij i avtoreferatov [Scientific library of dissertations and abstracts] (in Russian). [Online web-resource]. – Available at: <http://www.dissercat.com/content/professionalnoe-samoopredelenie-lichnosti-i-psixologicheskie-usloviya-ego-realizatsii-v-sit#ixzz5R0jhZWv6>.

KUMPAN Olena, Senior teacher, Flight academy of National Aviation University.

PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION AND ITS INFLUENCE ON PERSONALITY'S GENERAL DEVELOPMENT IN PROFESSIONAL ACTIVITY

Abstract. *This article discloses the analysis of scientific works that deals with the problem of self-realization. For a long time, the problem of professional self-determination has not been considered alone, but identified as a society social order that concerned with the certain fields specialists training. Nowadays, the importance of professional self-determination is becoming more and more essential, which can be tracked in the researches of such scientists as B. Ananyev, A. Petrovskyy, S. Rubinshtein, L. Korostylova, N. Xakimova and others, since the adjustment of personal and professional needs of a person takes the whole period of professional activity.*

Professional activity becomes the basis for a personal development in middle years for the majority of people. Professional self-realization is accomplished in the process of an individual's professional activity.

Professional self-realization of a person involves the following stages: 1) professional self-determination (activity selection); 2) establishment in the chosen profession; 3) professional growth and professional expertise evolvment.

As far as we concerned, the stage of professional self-determination is the most difficult and important in the process of a personality's professional self-realization. It is at this stage where the thorough analysis of own abilities, ambitions and wishes is performed.

Professional self-determination of a modern individual is closely connected with the general life self-determination of a person that is considerably influenced by social environment and necessity of an individual's active life position.

Professional self-determination – is a complicated dynamic process of a person's orientation in the professional-labor environment, evolvment and self-realization of mental and physical abilities, formation of adequate professional intentions and plans, realistic image of yourself as a professional.

Professional self-determination is a factor for successful initial stage of the personal's establishment in the profession, professional growth and professional expertise development.

In the process of obtaining a professional education, the final stage of professional self-realization is accomplished together with the initial stage of professional establishment. It should be mentioned, that the target of further research is the process of a personality's professional establishment in the conditions of a higher educational establishment.

Key words: *professional self-realization, professional self-determination, self-actualization, subject of professional activity, personality development, motivation.*

*Одержано редакцією: 04.09.2018 р.
Прийнято до публікації: 18.09.2018 р.*